

**УЛУ
ОКЛЯБРЬГА—
МАЖ!**

**Агитатордын
БЛОКНОДЫ**

1980

НОЯБРЬ

II №

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫН' БЛОКНОДЫ

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
пропаганда ла агитация бөлүги

1980 j.
НОЯБРЬ
11 №

АЛТАЙДЫН БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫН
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ · 1980

Горно-Алтайская областная
библиотека Читальный зал

БАЖАЛЫҚТАР

Советский милицияның амадузы	3
Төрөлистинг от-калапту куйагы	8
Журт јашөскүримди идейно-политический таскадары	13
Үргүлјиге Россияла кожо	17
Эң артыкпардын ченемелин — ончуларына	24
Вашингтон лю Пекин јеткерлү јууктажып тургандары	27
Мадридтеги туштажуның алдында	32

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Подписано к печати 20/XI 1980 г. Усл. п. л. 2,09.
Уч.-изд. л. 1,95. Заказ 5902. Тираж 500 экз. Цена 5 коп.
Формат 60×84¹/₁₆. АН 09447

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного изда-
тельства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

СОВЕТСКИЙ МИЛИЦИЯНЫН БИЙИК АМАДУЗЫ

Ат-нерелү «Авроранын» атканы кижиликтин историязында жаңы ой башталганын жарлаганынан ала алтан үч жыл өтти. Россиянын пролетариады большевиктердин партиясына баштадып, 1917 жылда февраль айда каан жаңын антарып таштаган. Октябрь айдагы социалистический революция буржуазиянын жаңын антарып жоголткон. Государстводо помещиктердин ле буржуазиянын жаңы жемирилген. Же помещиктер ле капиталисттер, революциянын жүзүн-жүкпүр өштүлери телекейдин империализминин жөмөлтө-көкүдүзиле јиит Совет јанга удурлажа тартыжу баштагандар.

Мындый айалгаларда ороондо революционный ээжи-јандарды корулап, тыгыдып алары јаргынын, государственный ла общественный јеткер јок болорынын аңылу органдарын төзөөрин некеген. Революциянын ла албатынын јилбүлерине өштү контрреволюционный ийделердин удурлашкан тартыжусын былча базатан органдардын бирүзи милиция болды. Же советский милиция помещиктердин ле капиталисттердин полициясынан чек башка болуп төзөлгөн.

«Биске, пролетариатка ла бастыра ишкүчиле јаткандарга кандый милиция керек? — деп, Владимир Ильич Ленин сурак тургузала, бойы ол суракка мынайда каруу берген: «Биске чып ла чын албатынын милициясы керектү...»

Андый милиция В. И. Лениннин јакарузы аайынча Улу Октябрьский социалистический революциянын үчинчи күнинде төзөлгөн. Орооннын ичбойындагы керектери аайынча Албаты комиссариады ишмекчилердин милициясы төзөлгөни керегинде Декрет жарлаган.

Улу Октябрьдын баштапкы күндеринде јиит Совет јан төзөгөн албатынын милициясы баштапкы ла күндерден ала ишкүчиле јаткандардын јилбүлерин корулай берген. Бистин Советский государствовыстын историязынын героический жылдарында милиция Октябрьский революциянын једимдерин быжу корулаган, бойынын керегин ак-чек бүдүрип, партиянын ла албатынын јилбүлерин јеткилдеген.

Алтан үч жылдын туркунына советский милиция героиче-

ский жол өткөн. Гражданский жуунын жылдарында милициянын ишчилери ВЧК-нын (бастыраоссийский чрезвычайный комиссиянын) органдарыла кожо контрреволюцияла, бандитизмле тартышкан, «военный коммунизмнин» политиказын — продразверстка өткүрерин, улус бастыра текши иштейтен некелтени жүрүмде бүдүрерин жеткилдеген, жаан учурлу объекттерди корулаган, албатынын жөөжөзин тоноп тургандарла тартышкан. Керектү боло берген айалгада милициянын ишчилери акгвардеецтерле, өскө ороондордын интервенттериле жуулашкандар.

Орооннын экономиказы үрелип чачылган айалгада социализмди төзөп бүдүрер амыр-энчү иш башталарда, милиция контрреволюционерлердин, кулактардын түймеендерин былча басып турды, каршулу иштерин жоголтты. Общественный ээжи-жанды корулаганыла коштой милиция Совет жаннын органдарына өскүс балдарды кичееп чыдадарына болушкан.

Жирменчи ле одузынчы жылдарда, баштапкы бешжылдыктардын Героический иштү өйинде, советский милиция албаты-хозяйствоны орныктырала, жангырта төзөп жарандырар улу жаан задачаларды бүдүрерине тын жөмөлтө эткен.

Советский милициянын бастыра ишчилеринин бийик моральный ла политический чындыйы анчадала 1941—1945 жылдардагы Ада-Төрөл учун Улу жуунын өйинде көргүзилген. Фронттордо, фашисттердин черүлеринин терен тылында, бастыра жерлерде өштүлө ичбойындагы черүлердин дивизиялары, полкторы, батальондоры, милициянын ишчилери ат-нерелү жуулашкан.

Ада-Төрөл учун Улу жууда бойынын жүрүмин кысканбай өштүлө жуулашканы учун ичбойындагы черүлердин 270 мун ишчизин башкару ордендерле, медальдарла кайралдаган. Олордон 73 кижиге Советский Союзтын Геройынын бийик ат-нерези адалган, 127 кижиге Мактын үч степень медальдарыла кайралдалган.

Москва ла Ленинград городтордын милициязы жуунын өйинде ат-нерелү керектер эткени учун жуучыл Кызыл Маанынын ордендериле кайралдалган.

Жуунын өйиндеги кату ченелтелерди советский милиция ак-чек өдүп чыккан, жалтанбазын, жана баспазын, коммунистический партияга, совет албатыга, социалистический Ада-Төрөлине учы-кыйузы жок берингенин көргүсти. Жуунын кийиндеги жылдарда советский милиция жаңы кижиге учун, бистинг ороондо каршулу керектер эдерин жоголторы учун тартыжунун база баштаачы жеринде туруп жат.

Орооннын ичбойындагы керектер аайынча органдарынын ончо ишчилериле кожо бистин эки ордендү Горно-Алтайский автономный областьтын милициязы эрчимдү иштенип туру. Туулу Алтайдын милициязы эткен јакшынак керектер көп.

Бистин милиция областьтын јеринде гражданский јуу өдөрдө, онын кийинде албатынын хозяйствозын орныктырган јылдарда бандиттердин арткан-калгандарын јоголтордо героизмин көргүсти. Туулу Алтайдын историязына героический страницаны Көксуу-Оозынын (Александр Васильевич Чернов начальниги болгон) милициязы бичиген. Олор есаул Кайгородовтын бандазын јуулап јоголткон отрядтын төзөгөзи болгондор. Бу ат-нерелү керек учун А. В. Чернов бистин областьта јуучыл Кызыл Маанынын орденин алган баштапкы кижиле болды.

Бүгүн Туулу Алтайдын милициязы бойынын алдында турган каруулу ла јаан задачаларды ак-чек бүдүрүп, совет улустын амырын ла ижин корулайт, советский законды бускан кажы ла учуралла күүн-кайрал јоктон тартыжып туру.

Областьтын ичбойындагы керектеринин управлениези, городтогы ла аймактардагы бөлүктери партийный ла советский органдарга башкартып, каршулу керектер эдерин јоголтор төзөмөл ишти јаантайын јарандыргылайт, бойларынын ишчилеринин профессиональный таскадузын бийиктеткилейт. Милициянын ишчилери албаты-јоннын элбек калыгынын болужына јөмөнүп, ээжи-јандарды тыгыдары јанынан элбек иш өткүрүп турулар.

Бүгүнгү күнде бистин ижисте төс ууламјы — ээжи-јандарды бузарын болдыртпайтаны, албаты-јонды социалистический общежитиенин ээжилерин кыйа баспай бүдүрерине үредип тазыктыраары. Бу иш милициянын кажы ла ишчизинин политический кеми, культуразы бийик, бичикчи, профессиональный таскадузы тын болорын, жүрүмде болуп турган социальный керектерди чике ондоп, советский закон аайынча эдерин некеп јат.

Ичбойындагы керектер аайынча органдардын ишчилеринин көп нургуны тургузылган задачаларды јенүлү бүдүрүп туру. Управлениедеги ле јербойындагы ишчилердин чындык калганчы јылдарда чик јок јаранды. Бистин офицерлерис бастыразы бийик ле аңылу орто үредүлү улус. Ичбойындагы керектердин органдарында иштеерине ас ла салза орто үредүлү улусты алып јат. Көп ишчилер оной ары училищелерде, техникумдарда ла институттарда заочно үренгилейт.

Милицияда јирме јылдан ажыра иштеген ветерандарды

бис оморкоп адап турус. Олор: полковник Косолапов А. Е., подполковник Земцов С. К., подполковник Иванцов Н. К., капитан Тулинов И. С., эки карындаш Куликовтор ло өскө дө нөкөрлөр. Олордын ижин бастыра аргаларла темдектеп, мактаарга јараар.

Тын таскадулу специалисттер болгонын, бойынын ижин јакшы билерин уголовный розысктын старший инспекторлоры — Кош-Агашта нөк. Угрюмов А. А., Горно-Алтайск городто нөк. Пусев А. М.; следовательдер — Улаганда Мешкинов Е. К., Көксуу-Оозында нөк. Новиков И. П., Турачакта участковый инспектор нөк. Шумов А. А.; ГАИ-нинг ишчилери — Ондойдо нөк. Филиппов А. М., Улаганда нөк. Стасиков В.; паспортный столдын ишчилери — Горно-Алтайскта нөк. Казанцева Н. В., Кан-Оозында Гукова Е. М., Улаганда нөк. Стрелкова В. Ф.; БХСС-тин ишчилери — Маймада нөк. Левашов А. И., Горно-Алтайскта нөк. Калинин В. С., облысполкомдо УВД-да ИДН-нинг взводунан нөк. Морозов В. К. көргүзип турулар.

Советский милициянын күнинде бис общественный ээжи-јан корыырында рядовой ишчилерге — Б. Т. Истоминге, В. Г. Беловоловко, И. Л. Покунаевке ле өскө дө көп-көп нөкөрлөргө быян айдып турус.

Туулу Алтайдын милициясында карындаш улус, адалары ла уулдары иштеп турары јанжыга бергенин јарамыкту керек деп темдектеерге јараар. Темдектезе, карындаштар Кудрявцевтердин милицейский династиязы, Мегедековтордын, Мунатовтордын билелеринин милицейский династиязы службада јозок көргүзип, иште јакшы једимдерге једип алып турулар.

Туулу Алтайдын милициясында 83 отличник, 110 классный специалист бар. Олор ончозы јиит ишчилерди ишке тазыктырарына болужып јадылар.

Ичбойындагы керектердин органдарында иштеп турган кижии јакшы кылык-јанду, ак-чек сагышту болор, бойынын ижин сүүр учурлу. Советский милиционер кижиге јалакай ла киленкей, јарабас кылыкка, јаман немеге јөпсинбес болгоныла аңыланып јат.

Је биске, милициянын ишчилерине, једип алган једимдерге болорзынып отууарга јарабас. Советский милициянын јылдыгын байрамдап темдектейтен эн артык арга — бүткелек керектерге ле задачаларга ајаруны тыгыдары деп, В. И. Лениннин айтканы бүгүнгги күнде биске јаан учурлу.

«Общественный ээжи-јанды корыыры јанынан ишти јарандылары керегинде КПСС-тин Төс Комитединин јөбиндеги

некелтелер аайынча областьта каршулу керектер эдери-
ле тартыжуны тыгыдар задачалар јетире бүткелек.

Ээжи-јанды бузарыла, каршулу керектер эдери-
ле тартыжуны тыгыдарга ичбойындагы керектердин органдары бойы-
нын ижин өскө государственнй ла общественнй организа-
цияларла, ишкүчиле јаткандардын коллективтериле јаба өт-
күрери кыйалта јоктон керектү.

Бистин милициянын ийдези — ас албатынын бололо, бас-
тыра совет улустын болужына јөмөнп турганында. Ишкүчи-
ле јаткандарда јозокту общественнй ээжилер учун тартыжу-
га көдүрери јанынан элбек иш Горно-Алтайск городто, Май-
ма, Ондой ло Кош-Агаш аймактарда өдүп туру. Бистин
областьта каршулу керектер јылдын ла астап турган аймак-
тар бар, канча-канча јылдарга бир де каршулу керек болбо-
гон ондор тоолу јурттар бар.

Бүгүнгү күнде Горно-Алтайск городто ло областьтын
јурттарында общественнй ээжилерди корыыры учун алба-
тыдан акту бойынын күүниле турушкан 5500 дружинник
тартыжып туру. Бу јаан болуш учун ологго бүгүн, советский
милициянын күнинде, јаан быян айдала, общественнй
ээжилерди корыырында јагы јаан једимдерлү болзындар деп
күүнзеп турус.

Јагжыккан јакшынак јаг аайынча КПСС-тин очередной
XXVI съездине белетенери — бастыра албатынын кереги боло
берди. Советский милиция, ол тоодо Туулу Алтайдын мили-
циязынын ишчилери бистин албатынын јүрүминде јакшынак
күнди — съезд ачылар күнди социалистический мөрөйдө, со-
циалистический ээжи-јанды тыгыдары учун тартыжуда
јагы јаан једимдерле уткыырга белетенип турулар.

В. КОРШУНОВ,

*Горно-Алтайский облисполкомнын ичбойындагы
керектеринин управлениезинин начальниги*

ТӨРӨЛИСТИНГ ОТ-КАЛАПТУ КУЙАГЫ

Бу күндерде советский улус КПСС-тин Төс Комитединин июнь айдагы (1980 j.) Пленумы тургускан задачаларды бүдүрери жанынан көдүрингилү иштеп, партиянын XXVI съездине жарамыкту уткуул белетегилеп јат. Партиянын ич ле тыш политиказын изү јарадып ла бир санаалу јөмөп, озор социалистический Ада-Төрөлинин экономический ле коруланар ийде-чыдалын мергендү ижиле турумкай тыгыдып турулар.

Бистинг албаты, бастыра озочыл кижилик В. И. Лениннин чыккан күнинен ала 110 жылдыгын байрам бодолду темдектегендер. Советский улус, гран ары јанында бистинг бастыра најыларыс Советский Союзтын Ада-Төрөл учун Улу јууда алган Јенүзинин 35-чи жылдыгын база јаан көдүрингилү байрамдап өткүргендер. СССР-дин Јуу-јепселдү Ийде-күчтеринин өскө жүзүндү черүлериле, бүдүмдериле коштой өштүни оодо согорына сүреен јаан јөмөлтөзин советский артиллерия јетирген. Ол бойынын от-калапту адыжыла өштүнин черүлеринин ичкерлежин токтодып, бистинг черүлер ичкерлеер тушта дезе пехотага ла танктарга јол арутап турган.

Артиллеристтердин јуучыл ат-нерелү керектерине учурлай 1944 жылдан ала бистинг ороондо жылдын ла 19 ноябрьда Артиллериянын күни темдектелген. 1964 жылдан ала дезе СССР-дин Верховный Советинин Президиумынын Указына келиштире бу күн Ракетный черүлердин ле артиллериянын күни болуп байрамдалат.

Советский артиллерия Кызыл Черүнин баштапкы часттарыла јангыс өйдө төзөлгөн. Ол озо баштап Кызыл Гвардиянын артиллерийский подразделениялеринен ле эски черүнин иштеп јаткан албатынын јанына көчкөн артиллерийский часттарынан бүткен. В. И. Ленин черүлердин бу ийде-күчтү бүдүмин өскүрерин сүреен јаан учурлу керек деп көрүп турган. Гражданский јуунын ла өскө ороондордын јуу-јепселдү табарузынын жылдарында фронттордын јуучыл керектерин акту бойы башкарып, ол орудиелер ле снарядтар эдерине, артиллериянын часттарына кадрлар белетеерине кичеемелин јетирген, артиллерияны чын-чике тузаланарына

көп аярузын ууландырган. Оштүгө бистин артиллериянын ийде-күчтү согулталары Петроградтын ла Каховканын жанында, Перекоптогы кызыгы жерде ле өскө дө жерлердеги жуу-согуштарда једишкен. Интервенттерге ле акгвардеецтерге удурлажа жуу-согуштарда көргүскен ат-нерелү керектери учун артиллериянын көп тоолу частьтары күндүлү революционный Кызыл мааныларла, мундар тоолу жуучылдар ла командирлер жуучыл ордендерле кайралдаткан.

Телекейлик империализмнин жуу-јепселдү табарузын кайра соголо, Советтердин јиит Республикасы социализмди элбеде төзөп баштаган. Бистин једимдеристи көрүп, классовой өштү там калжуурган. Империалисттер телекейде социализмнин эн баштапкы ороонына удурлаштыра олјочыл јууга эрчимдү белетенгилей берген. Мындый айалгаларда Лениннин кереес јакылталарын јүрүмге өткүрип, партия орооннын коруланар чыдалын көдүрериңе, черүни ле флотты тыгыдарына, оморды жуу-јепселдү тартыжунын јангы аргаларыла јепсеерине керектү иштер јарадып алган. Советский артиллерия да оноң ары өзүп барган. 1938 јылга келиштире бастыра бүдүмдү орудиелерди эдип чыгарары јылына орто тооло 2,5 капка көптөгөн. Черүни јепсеерине јарандырылган артиллерийский системалар келгилеп турган, омор жуучыл темдектери аайынча гран ары јанындагы черүлердин андый ок системаларынан артык болгон. 1941 јылдын июнь айында реактивный снарядтарды ла көп зарядту установканы — кийнинде магы јайылган «катюшаны» серияларла эдип баштаары керегинде јөп јарадылган.

Артиллерияга квалифицированный командирлерди ле техниктерди белетеери чике амадулу өткүрилген. Советский артиллерия бойынын чыдалын ла сүреен јаан ийде-күчин Ада-Төрөл учун Улу жуунын јаландарында јаркынду көргүскен. Жуунын баштапкы ла айларында, улустаң, материальный частьтан ла ок-тарыдан уур јылыјтулар да болгон болзо, артиллерия өштүгө билдирлү согулталар эдип, танктарла тартыжарында анчадала тың арга болуп турган. Темдектезе, Түштүк-Күнчыгыш ууламјыда 1-кы противотанковый бригаданын артиллерист черүчилери эки ле күнге өштүнин 180 танкын оодо аткандар.

Могилев городтын жуугында бистин јерлежис, Советский Союзтын Геройы сержант М. М. Стяжкин ат-нерелү керек эткен. Тен эмес жуу-согушта јалтанбазынын ла эркининиң шылтузында коммунист Стяжкин јенип чыккан. Орудиеден адып, ол он үч автомашина, үч 105-миллиметровый ла бойы

жүрер эки орудие, жүс бежен кире солдаттарды ла офицерлерди жоголткон. Өлтүрткендердин ортозында немецкий генерал учурап калган, анайда ок десе өштүнүн дивизиязынын жуучыл маанызы колго кирген.

Жуу-согуштардын бирүзінде Советский Союзтын Геройы старший лейтенант Шуклин Илья танктардын табарузын ат-нерелү кайра соккон. Ол жуу-согушта өштүнүн 14 танкы, пехоталу 4 автомашиназы оодо аттырган. Шуклин чечен адыжын Сталинград учун жуу-согуштарда көргүскен. 1942 жылдын 10 октябринен ала 1943 жылдын 1 февралине жетире онын батареязы 840 солдатты ла офицерди, 75 дзотты ла блиндажты, 5 минометный ла артиллерийский батареяны, кошту ла пехоталу 16 автомашинаны ла көп тоолу оноң до өскөзүн жоголткон.

Туулу Алтайдан келген артиллеристтер С. Налимов, Т. Казаков, И. Семенов эркини, ат-нерези учун Советский Союзтын Геройы деп ат адаткан. Жуу-согуштарда жалтанбазын ла турумкайын Кузьмин Карп Кузьмич, Наймушин Григорий Елизарович ле бистинг көп-көп оноң до өскө жерлештерис-артиллеристтер көргүскилеген.

1941 жылдын июль айында өштүгө советский реактивный артиллериянын ийде-күчин бойынын сыртында ченеерге келишкен. 1941 жылда 24 июльда Күнбадыш ууламжынын главнокомандующийи Советский Союзтын Маршалы С. К. Тимошенко Верховный Командованиенин Ставказына мынайда жетирген: «Өштүнүн 5-чи пехотный дивизиязын оодо согорында көрүмжилү ле једимдү керектерин РС-тинг батареязы (командири капитан И. А. Флёров) көргүсти, ол батарея табаруга белетенип жуулган өштүнүн үсти орто үч адыш эдип, ого јаан жылытулар јетиргенинен улам ол ичкерлежин бир конокко токтодып, кере түжине ле шыркалаткандарын тартып, өлтүркендерин жууп жүрген».

Артиллерия бойынын от-адыжыла пехотанын ла танктардын табарузын жаңыс ла белетеген ле јөмөгөн эмес, је жуу-согушты өштүнүн корулананыжынын терегинде де јеткилдеген. Темдектезе, артиллериянын ичкерлежин өткүрерге, Сталинградтын јанында 15 мун кире орудиелер, минометтор ло реактивный установкалар жуудылган. Жүк ле баштапкы 12 күннин туркунына жаңыс Донской фронттын артиллериязы өштүнүн үсти орто жарым миллион снаряд ла мина божоткон. Бистинг артиллеристтер өштүнүн танктарын ла бойы жүрер орудиелерин, ол тоодо эн јаан дегендерин — «тигрлерди», «пантераларды», «фердинандтарды» јенүлү жоголткондор.

Јаңыс ла Төс лө Воронежский фронттордын артиллериязы фашисттердин 1860-нан ажыра танктарын оодо аткан.

Советский артиллериянын ийде-күчи јуунын анчадала калганчы өйинде јаанаган. Темдектезе, Белорусский операцияда турушкан төрт фронттын колында 31 муннан көп орудиелер ле минометтор тоололгон. Берлинский операцияны өткүрерине 45 муннан көп орудиелер, минометтор ло реактивный установкалар јуудылган.

Артиллеристтердин јуучыл керектерин партия ла башкару бийик баалангандар. Олордын ортозынан 1800-тен көп кижиге Советский Союзтын Геройы деп ат берилген, олордын бежүзи — бистин Туулу Алтайыстан. 1 миллион 600 мун черүчи ордендерле, медальдарла кайралдаткан, 500-тен ажыра артиллерийский частытарга гвардейский деген ат берилген.

Германский фашизмнин ле японский милитаризмнин оодо соктырганы бастырателекейлик-исторический учурлу болгон, бастыра кижиликтин салымына сүреен јаан салтар јетирген, амыр-энчүнин, демократиянын ла социализмнин ийде-күчтеринин өзүмине јакшынак аргалар ачкан. Је телекейлик керектердин андый аайы империалистический государстволордын реакционный улустарына јарабаган. Атомный јуу-јепсел јанынан США-нын озологонын тузаланып, олор Советский Союзка ла социализмнин өскө ороондорына удурлаштыра олјочыл јуу баштаарынын кара санаалу пландарын беле-тегилей берген.

Мындый уур айалгада бистин партия ла башкару амыр-энчүни жорып алары учун турумкай тартыжузын оноң ары өткүрип тура, орооннын коруланар аргазын тыгыдары јанынан бачым иштер эрик јокто јараткылап алган. Сыраңай кыска өйгө бойынын ядерный јуу-јепселин ле оны шыкаган јерине јетиргедий ижемјилү аргалар төзөөр керек болгон. Социалистический экономиканын өзүп көптөгөн аргаларына, ада-төрөл науканын ла техниканын једимдерине, советский улустын күч кысканбай эткен ижи-тожына тайанып, КПСС ле Советский башкару бу задачаны јенүлү бүдүргендер. 1947 јылдын октябрь айында баштапкы баллистический ракета, он јылдын бажында дезе телекейде эн баштапкы межконтинентальный ракета учуртылган.

Ракетный техниканы өскүреринде нөкөр Л. И. Брежневтин атту-чуулу јөмөлтөлөри бар. Партиянын Төс Комитединин Президиумынын члени ле КПСС-тин Төс Комитединин качызы болуп тура, ол ракетный комплекстерди тудар сурактарла, Јуу-јепселдү Ийде-күчтерди јап-јаңы јуу-јепселле јеткилдее-

риле көндүрө урушкан, полигондордо ло ракетный частътарда улам ла болотон, ракетный техниканы иштеп жарандырганынын аайын канайда тӱзӱӱрин билерге сонуркайтан.

Ракетно-ядерный жуу-јепселдин тӱзӱлгӱни Жуу-јепселдӱ Ийде-кӱчтердин бӱдӱмдери бойлоры ортодо канайда кели-жип турарын јангыдан чокумдаарын, черӱлердин тӱзӱмӱлин ле флоттын ийде-кӱчтерин тазылынан ала ӱскӱртӱ тӱзӱӱрин некеген. Мыныла колбой КПСС-тин Тӱс Комитединин ле Советский башкарунын јӱби аайынча стратегический учурлу Ракетный черӱлерди тӱзӱлгӱни кӱрӱмјилӱ иштердин бирӱзи.

Советский стратегический ракеталар учы-кеми јок ыраак учар, сӱреен јаан ийде-кӱчтӱ термоядерный зарядтар апарар, шыкаган јерине сӱрекей чечен тийер аргалу. Стратегический учурлу ракетный черӱлердин жуучыл расчетторы ӱзӱк јогынан дежурить эткилеп јат.

Жуу-јепселдӱ Советский Ийде-кӱчтердин ӱскӱ дӱ бӱдӱмдери тазылынан ала кубулган. Оперативно-тактический ле тактический учурлу ракетный жуу-јепсел јерле јӱрер черӱлердин от-калапту ийде-кӱчинин тӱзӱлгӱзин бӱдӱрет. Стволду ла реактивный артиллериянын ӱзӱми онон ары ӱдӱт. Эмдиги артиллерийский системалар јаан јылгырыла, маневреннозыла, ыраак адыжыла, чечениле аныланып јат. Бойы јӱрер артиллерия, противотанковый реактивный снарядтар элбек таркайт. Орооннын ПВО-зынын ракетный ла артиллерийский системаларынын, Кейле јӱрер Военный Ийде-кӱчтердин ле Талайла јӱрер Военный Флоттын жуучыл аргалары чик јок кӱптӱгӱн.

Ракетчиктер ле артиллеристтер јаан јашту ӱйелердин жуучыл магын ак-чек онон ары кӱндӱктиредилер. Олор Лениннин военный керекке чынынча ӱренер деген кереес јакылтазына чындык болуп турганын кӱнӱн сайынгы жуучыл ижиле керелеп, черӱчи бойынын ус-билгинин турумкай жарандырып, сергеленин ле жуучыл беленин чылазыны јогынан бийикте-дип, јенетенинин Тӱрӱл учун жуу-согуштарда сулалган науказын јана баспай ӱренип турулар. КПСС-тин XXVI сьездин јарамыкту уткырга белетенип, олор, бистин Жуу-јепселдӱ ат-нерелӱ Ийде-кӱчтердин бастыра черӱлери чилеп ок, амыр-энчӱнин ӱштӱлеринин умзаныштарын сергелен шиндеп, Ада-Тӱрӱлинин, карындаштык черӱлерле кожо дезе социалистический најылыктын бастыра ороондорынын государственнӱй јилбӱлерин корыырына кажы ла ӱйдӱ туруп чыгарга белен.

В. ЗЕМЛЯНСКИЙ

ІУРТ ІАШӨСКҮРИМДИ ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ТАСКАДАРЫ

(Башталганы 10-чы номерде)

Јашөскүримди коммунистический күүн-тапту эдип таскадарынын амадузы омор жүрүмде турумкай көрүм-шүүлтелү, общественный керектерде ак-чек күүн-санаалу болорын јеткилдеери болуп јат. Кандый ла кижинин ижинен онын күүн-табы, керектеген суралтазы, айландыра керектерге көрүми, ич-бойындагы кылык-јаны јарталып јат.

Јашөскүрим обществодо эрчимдү политический ийде-күч болоры омордын тагынан иштегенинен, общественный жүрүмде турушканынан камаанду болор. Коммунистический јанынан јашөскүримди таскадарында бу ээжини бүдүрери керегинде Ленин канча ла катап јакарып туратан: «...Јашөскүрим бүткүлинче тагынан иштеп баштаганча онын јакшы специалист те болотон, социализмди ичкери апарарга беле-тенип те алар аргазы јок болот». Јаш улус общественный жүрүмде туружатаны омордын политический, нравственный, үредүлү, ишке күүнзек болор өзүмине көндүре камаанын јетирип јат. Јашөскүримди јербойындагы Советтердин јан-тайын иштеер комиссияларынын ижине, профессиональный союзтардын, албатынын шинжүзинин органдарынын, албатынын дружиналарынын ла өскө дө организациялардын ижине тартып алары өзүп јаткан јаш үйени чике јолго тургузарынын тос аргазы болуп јат. Бу керекте ВЛКСМ-нин учуры айтпаза да сүрекеј јан. Анда уулдар ла кыстар политический ле нравственный таскаду алып, творческий ишке үренип јат. Обществeнный жүрүмде, политический иште, революциянын идеяларын өткүреринде эрчимдү турушкан комсомолдор учы-учында Коммунистический партиянын тоозына кирип јадылар. Бистин областьта партийный организацияларга кожулып турган улустын 70,8 проценти комсомол ажыра келип јат.

Партия бойынын политико-таскадулу ижинде кижинин бүдүм-кебери, күүн-табы јаныс ла иште билдирип, јарталарын јантайын ајаруда тудуп јат. Ол керегинде КПСС-тин Программасында јарт ла чокум айдылган. Ишке коммунистический күүн-тапту болорынын аңылу темдеги кижии ишке

күүнзек, дисциплинадан кыйышпазы, баштанкайлу, социалистический мөрөйдө эрчимдү туружары болуп јат. Партиянын XXV съездинде темдектелгениле болзо, шак ла ол социалистический мөрөй политический ле иштеги таскадунын бириккен төс керези болот.

Бу теоретический ээжиле башкарынып, партийный, профсоюзный ла комсомольский организациялар бойлорынын ижинде туура салбас ајаруны социалистический мөрөйдин үредү-таскадулу учурын бийиктедерине, ишкүчиле јаткандардын политический, нравственный көрүм-шүүлтезине саларын тыгыдарына эдип јадылар.

Бистин областьтын јурт јашөскүрими социалистический мөрөйдин жүзүн-башка бүдүмдеринде, көрүлөрдө, конкурстарда туружып јадылар. Ол тузалу керектер «Тузалу ла чындый иштин бешјылдыгына — јашөскүримнин эрчими ле творчествозы!», «Јуртта јаткан болзон — техниканы бил!», «Алтын колду ус», «Профессия аайынча эн артык» деген ле өскө дө кычыртулу ла амадулу өткүрилет. Андый ууламјылар јиит улусты берилген керекке каруулу, бийик көрүм-шүүлтелү болорына таскадып јат.

Ишке бийик күүн-тапту болорынын јозогын көргүзип турган јиит улус бистин областьта ас эмес. Олордын тоозында Турачак аймакта Кебезендеги совхозтын малчызы Мария Кумандинаны, Кош-Агаш аймакта «Кызыл Чолмон» колхозтон Светлана Челчушеваны, Коксуудагы совхозтон Татьяна Нөкөрөваны, Шебалиндеги совхозтон Анатолий Папыевти ле өскө дө јашөскүримди темдектеер керек.

Общественный малга азырал белетеер каруулу кампанияда комсомолдордын ла јашөскүримнин 163 звенозы турушкан, «Азырал белетеерине — комсомолдордын килемјизи» деген кычырула өткөн социалистический мөрөйдө јеңүни Кызыл-Өзөктөги совхозто Сергей Каракчеевтин, Барагаштагы совхозто Анатолий Синьковтын, Кан-Оозы аймакта КПССтин XXII съездинин адыла адалган колхозто Вячеслав Санашевтин, Кош-Агаш аймакта Калининнин адыла адалган колхозто Нургалым Осатаевтин башкарган звенолары алган.

Ишке күүнзек болгонын керелеген көргүзүлү темдек кижии бийик једимдерге једип аларга јаантайын амадап, күјүренип турганында. Областьтын јиит малчыларына сурак берерде, олордын 79,4 проценти ишке күүнзек болгонын айттылар. Олордын көп жарымызы — 92 проценти политпросвещениин системазында үренип турган јашөскүрим. Бу керек политический үредү ле иш колбулу болгонын керелеп јат.

Политический үредү јииттердин ле кыстардын јангыс ла ижине ле общественный јүрүмине јакшы салтарын јетирип турган эмес, је анайда ок олордын нравственный көрүм-шүүлтезине, күүн-табына камаанын јетирип јат. Научно-материалистический көрүм-шүүлте ле коммунистический идеология јашөскүримди коммунизмнин керегине, калык-јоннын јилбүзине чындык болорына, общественнын тузазына болуп ак-чек иштеерине үредип-таскадып јат. Бистин общество јангы кижини духовный јанынан байлыкты, моральный јанынан ару-чекти ле физический јанынан су-кадыкты бириктирип турган кижини үредип-таскадар задачаны бүдүрип тура, коммунизмнин идеалдарына келижип турган бийик духовный некелтени јартаарына, өскүрерине ле көдүрерине јөмөлтө эдип јат.

Јашөскүримнин духовный некелтезинин кемин олордын јүрүмдеги пландарынан ла ууламјыларынан билип алар аргалу. Јашөскүримнин јүрүмдеги планынын төс учурлу јеринде јилбүлү иш бүдүрер, общественногу тузалу керек эдери, үредү алар, бийик нравственносту кижини болор амадулар туруп јат. Јашөскүримнин ортодо сурактар өткүрилерде олордын 72,6 проценти јүрүмде энг ле јаан једимди керелеген көргүзү айландыра улус ортодо тоомјылу, најыларынан бүдүмјилү болоры, 71,8 проценти — күүнге јараган иштү, бойынын профессиязын сүрекеј јакшы билери, 69,8 проценти — көпти билери, үредүлү кижини болоры, 65,2 проценти — нак билелү болоры, ак-чек балдар өскүрип чыдадары деп каруу бергендер.

Јашөскүримнин берген каруулары олордын интеллектуальный ла нравственный некелтелери бийик болгонын керелейт. Анчадала партийный ла комсомольский үредүнин системазында кичесини үренип турган јашөскүримнин көрүм-шүүлтези бийик болгон.

Тынг өзүмдү социалистический общество тыгып, өскөни сайын јиит үйени таскадар задачанын учуры там ла бийиктеп јат. Улустын санаа-шүүлтезинен азыйгы буржуазный ла окк буржуазный, мещанский идеологиядан ла психологиядан арткан-калганын учына јетире јоголтор керек. Андый иш анчадала јашөскүримнин ортодо тыгыда өткүрилер учурлу. Је јаш улустын көрүм-шүүлтезинде мещанствонын тазылы бар болуп јат деп кородоп айдарга келижет. Сурактар өткүрер тушта јашөскүримнин 7,8 проценти јүрүмде энг јаан једимнин көргүзүзи материальный јанынан јеткил, эш-неме этпей јүрери деп айдышкан. Коммунистический нравственностко чек јарабай турган, ас та болзо, туштап турган ка-

руулар јаш кижини бийик көрүм-шүүлтелү, общественын алдына каруулу эдип таскадарына чылазыны јок ајару керектү болгонын керелеп јат. «Кижинин тоомјызын јүрүмде эрчимдү ууламјылу общественный јүрүмге ак-чек күүндү болорынан, берген сөс лө кереги бирлик болгонынан өскө не де көдүрип болбос» — деп, партиянын XXV съезди аңылу темдектеген. Коммунизмди бүдүрер тартыжуда јана баспас бек јолго туруп алары јашөскүримнин алдында баштапкы јерде турган задача «Кажы ла јиит ленинец партиянын политиказын јүрүмде бүдүрер, удурлаштыра турган идеологияла күүн-кайрал јок тартыжар политический јуучыл болор учурлу» — деп, комсомолдын XVIII съездинде нөкөр Л. И. Брежнев айткан.

Т. ТРОИЦКАЯ

ҮРГҮЛІГЕ РОССИЯЛА КОЖО

1981 жылда алтайлар акту бойынын күүниле Россияга кожулган күннөң ала 225 жыл бүдүп јат. Мыныла колбой КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын бюросы алтай албатынын салымындагы андый јаан исторический керекке учурлалган иштер өткүрери ле оны байрамдап темдектеери керегинде јөп јарадып алган. Јарлалып турган статьянын авторы ол ундылбас керектин историязын кыскарта бичийт.

Бистин идейный өштүлерис империализмге ле неокOLONизмге удурлажа тартышкан албатыларга астамы јок болуш јетирип турган Советский Союзтын амыр-энчүни сүүген тыш политиказына табаргылап, бүгүн «советский империализм ле колониализм» керегинде көп калыражып јадылар. «Керелер» бедреп, олоґ феодалный Россиянын историязына баштангылайт. Бу тушта бистин өштүлерис исторический керектерди көндүрө куурмактаарынан да, уйат јогынан өскөртө дө көргүзеринен токтогылабай јат, ненин учун дезе олоґдын түп шүүлтелери качан да болзо јангыс учурлу ла ажындыра белетелет. Сибирьдин, Орто Азиянын ла Кавказтын бир кезек албатыларынын Россияга кожулары өткөн чокум исторический айалганы объективно шиндеериле бойлорын јоботпой, ол албатылар јангыс ла кулдандыларынын алдында эмес, је чек кырдыртарынын алдында Орус государствонын улустарынын тоозына бойынын күүниле көчкилегенин олоґ биле тура айтпай јадылар.

Историяны куурмактаачы эмдиги кыдат «теоретиктер» ол келтейинен ангылу эрчимин көргүзедилер. Қалганчы јылдарда Китайда көп иштер јарлалган. Ол иштердин сок јангыс амадузы — Россия Сибирьди хозяйственный јанынан тузаланып баштаар тушта администрация, орус улус ла оок албатылар ортодо болгон колбулардын чын аайы-теейин куурмактап көргүзери. Маоистский мекечи историктер Сибирьди өдүп келген баштапкы орустарды кара санаалу, калју-казыр улус деп, Россияны дезе эн ле олјочыл государство деп көргүзип, ол Китайга удурлаштыра «агрессиязын» өскөлөри-

нен озо баштайла, онон «ончолорынан көп айрып алган» дежедилер. Олор күнчыгышта Енисейден ала күнбадышта Иртышка јетире элбек јерди «Россиянын агрессиязынан» улам Китайдан айрыгылап алган деп јарлагандар. Ол айрыткан јерге Туваны, Алтайды ла Обьты јакалай јаткан јерлерди ненин учун кошкылаган дезе, бу јерлер, олордын айдыжыла болзо, озодо ойраттардын болгон эмтир, ойраттар јебрен өйдөң ала «көп национальностторлу бирлик кыдат государствонун айрылбас бөлүги» болуп јаткылаган эмтир.

224 јыл мынан озо бойынын жүрүм-салымын Россияла, улу орус албатыла колбогон алтай албатынын историязы кыдат гегемонисттердин коп-сайгакту кей-кебизиндерин илезине чыгарып туру.

Орустар келеринен озо алтайлар эмдиги Алтайский крайдын, кезектей Кемеровский, Новосибирский ле Күнчыгыш-Казахстанский областтардын јерлери кирген сүреен јаан телкемле көчүп жүргендер. Олор көчкүн јадынду болуп, сөөктөри аайынча биригип тургандар. Бир кезикте канча-канча сөөк, ук-сөөктин улус деген биригүзин бүдүретен, онын бажында башчы (князь) турган. Мал ижи, ан-куш андаары ла абыл-сабылду экстенсивный јер ижи алтайлардын төс иштери болгон. Олор коштой јаткан албатыларла јеткилинче эрчимдү саду өткүргилеген. Туш јерлерде анчадала алтай алу тын баалалган. Оны күнчыгыш бөстөргө лө јазалдарга толыгандар. Саду келтейинен анчадала эрчимдү колбулар монголдорло, Орто Азиянын албатыларыла, ол тоодо Бухаранын улустарыла өткөн, олор ажыра дезе кыдаттардын ла перстердин товарлары Алтайга келген. Өскө ороондорго товарларыла алтайлар бойлары да баргылап келетен. Олор анчадала Монголияга көп жүргүлейтен.

Түштүк Сибирьге орустар келерде, алтайлар XVII чактын башталганында олорло колбулар, ол тоодо саду да јанынан колбулар, тургузып алгандар. Орус улустаң жүзүн-базын бөстөр, сукнолор, тереден, темирден эдилген эдимдер ле өскө дө товарлар алгылаган. Орустардан мылтык тудунарга үренип алып, алтайлар тудулу дегенинин закондорынан кыйып, олордон мылтыктар, тары ла корголјын садып алып тургандар.

Орустар алтайларла колбуга кирер тушта алтай јон класовый јанынан бөлинип турган. Башчылар укту-төстү бийлеечи улус болгон, олор бастыра јанды бойынын колында туткан.

Башкарузынын јакаруларыла башкарынып, јербойын-

дагы орус јандар бастыра XVII чактын туркунына диплома-
тиянын эп-аргаларыла алтай башчыларды бойынын күүниле
орус каанга баксын деп јайылтып аларга кичеенген. Воево-
далардын ол кичеемелине каруу алтай ук-сөөктөрдүн баш-
чыларынын ортозынан табылатан. Сибирьдеги воеводалар
ла алтай башчылар ортодо бир канча дипломатический эр-
мектер болгоны 1605 јылдан ала XVII чактын документте-
ринде бичилген. Ол документтердин керелегениле болзо, кал-
ганчылары алтай башчылар каанга «чындык болорыс» деп
јангыс катап чертенген эмес, је андый чертеништин јангыс
ады болгон, ненин учун дезе чертенген кижиле калан да төлө-
бөгөн, онын сөзинин каруузына туратан улусты да бербеген.
Алтай башчылардын черттерин каанга бакканынын эмезе
онон камаанду болгонынын темдеги деп айдарга база
јарабас. Ол черттер өмөлик, бой-бойына болужары эмезе
бой-бойына табарбазы керегинде јөптөжүнүн аңылу-башка
кебери болгон.

Орус уездтер ле көчкүн феодалдардын ээлеген јерлери
ортодогы грандардын јарты јок ло кубулчан болгоны улам
ла јөпсинишпестерге ле мылтык-јепселдү табарыштарга эке-
летен. Андый керектерди көп аразында ук-сөөктөрдүн баш-
чылары баштайтан. Је олардын кеми јаан эмес болотон. Та-
былган блаашту сурактарды ла тартыштарды амырынча
аайлап койорго орус администрация көп күчин салатан.

Јөпсинишпеген, тартыжып ийген учуралдар каа-јаа болуп
та турза, XVII чакта алтайлар ла орустар ортодо колбулар
узак өйдүн туркунына амыр ла чын ла айылдаштар ортодо-
гыдый јакшы болгон. Шак мынын шылтузында ол јүсјыл-
дыктын 20-чи јылдарында алтайлардын бир кезеги Россия-
нын улустарынын тоозына көчкөн. Төс јанынан бойынын
күүниле өдүп турган бу көчүш XVII чактын экинчи јарымында
тыңый берген. Ол тушта алтайлар орус уездтердин јерине
«каан адына» көчүп барган.

Көчүп келген алтайлар орус крестьян культуранын једим-
дерин алынып, чокумдап айтса, јерди кыралап иштеерин ту-
заланып, малды азийгызынан арбынду тударына үренип
тура бергендер, онын кийнинде дезе олар уккан-билгенин
өскө алтайлардын ортозына таркаткылаган. Көчкүн алтай-
ларды јангыс јерде јуртап јадарына, јерди кыралап иштее-
рине, маала ла адару ижине, өлөн чабышка, малды кажаан-
да тударына ла хозяйство өткүреринин өскө дө озочыл ке-
берлерине миссионерлер эмес, олардын ада-өбөкөлөри, иш-
теп јаткан орус улус үреткен.

Алтайлардын төс калык-јоны Орус госу­дарствого XVIII чактын ортозында ко­жулган. Олорды Россиянын улустары­нын тоозына кожоры јаңыс ла бойынын күүни­ле өткөн. Ол керек канайып болгон?

XVII чактын узак-өйининг туркунына (80-чи жылдарга је­тире) көчкүн алтайлар 1635 жылда төзөлгөн Джунгар каан­дыктан камаан јок болгон деерге јараар. 80-чи жылдардан ала олордын джунгар феодалдардан калан төлөш келтейи­нен камаандузы бир кезек тыгып келген. Алтай башчылар алдынан бойлоры башкарынарын артыраы учун, джунгар­лардан калан төлөш келтейинен камаанду болгонына удур­лажа туруп чыккандар. Је күчтери тен эмес болуп калган алтайлардын јаан бөлү­ги джунгарлардын базынчыгына кир­ген. Алтай өзөктөргө олордын калан јуучылары јеткилеп келген. Олор, орус документтердин керелегениле болзо, «ан­дагы улустаң киштердин, түлкүлердин, кумдустардын тере­лерин, аттар, казандар, темир очоктор, ок-јаалар, темир башту согондор, тарбаган ла элик терези тондор алгыла­ган». Калан јуур тушта кара албан да, алтайларды соккон учуралдар да болотон. Документтердин бирүзинде айдылып турганыла болзо, калан некеген джунгарлар алтайларды со­гуп, ок-јаалардан тумтур башту согондорло аткылап тура­тан, алкы-јөөжөзин, ак малын јажырган улусты дезе кый­нап, эдин отло өртөп, агаштарга јаба тагып койотон.

Андый тоношты, кара албанды алтай албатыга XVIII те чакта көрөргө келишкен. Ол јүсјылдыктын баштапкы јары­мында джунгар феодалдар алтайларды базынчыктаарын XVII чактагызынан билдирлү тыгыдып ийгендер. Эмди, алу­ла, малла, оноң до өскөзиле төлөгөн каланнан башка, канла төлөйтөн калан ко­жулган, өскөртө айтса, джунгар каанга черүчилер ийип турар керек боло берген. Бу ончозы алтай­ларга учы-түби јок чак-түбек экелип турган: олордын тегин де турумкай эмес хозяйствозын түреткен, иштеер аргалу эр улустын ал-камыгын јуу-согуштарда кырган.

XVIII чактын 40—50-чи жылдары Алтайдын ла онын алба­тызынын историясында анчадала уур-кату болды. Галдан-Цереннин өлгөни кийинде 1745 жылда Джунгарияда јан учун бой-бойлоры ортодо канду тартыжу башталып, госу­дарствонун ийде-күчин уйдаадып ийген. Джунгариядагы түй­меен-шууганды тузаланып, цинский Китай каандыкка удур­лаштыра чике јуу баштайла, оны јер үстинен јок эдерге иженген. 1755 жылда јаан маньчжур-кыдат черү каандыктын јерине буза согуп киреле, төзөмөлдү удурлашка учурабай,

оны (каандыкты) жок эдип койгон. Жүс жок казырланып, маньчжур-кыдат өлтүрөөчилер жаанды-жашты аңылабай, эр бе, үй бе деп улусты ылгабай, Джунгариянын албатызын кырып тура бергендер. Шиндеечи С. С. Шашковтын сөстөриле болзо, олжочылар «олорго учураган тынду немелерди ончозын кыргандар. Айдарда кыймыктагадый не ле неме Сибирь дөөн чурап барган».

Тоноттырган Джунгарияда ачана башталган, кеен оору (оспа) текшилей табылып чыккан, ончо жерлерде торологон-аштаган ойраттардан төзөлгөн тонокчыл бандалар тенип жүргөн, казах байлардын отрядтары каандыктын мундар тоолу улустарын олжого айдап турган. Ол айалгаларда алтайлар тынын корып алгадый сок жаңыс арганы Россиянын улустарынын тоозына кожуларынан көргөн. Бу тушта олар маньчжур-кыдат олжочылардын цинский Кытайга багаар деп айдып бергенин чек жараткылабаган. 1755 жылда Чуй суунын ичине келген 70 мун кижилү отрядтын командири телеңеттерге ле төлөстөргө, богдыханды (императорды) жереерге кожоор деп сураарга, Кытайга элчилер ийигер деп айдып берерде, олар андый шүүлтени база туура эткилеген. Жербойындагы улус Кузнецк дөөн бойынын элчизин туйка ийип, бисти кыдаттардын кара албанынан корыыр, ончобысты орус жерге алыгар деп сураган. Алтын-Көлдү жакалай жаткан улус кыдаттардын жерине кожуларынан база мойногон. Калык-жонун жок дегенин угала, кыдат олжочылар 400 кире төлөстөрдү ак малыла, айылдарыла, алкы-жөөжөзиле жаба албанла айдагылай берген.

Туш жерден келген олжочылардын кара албанына удурлажа кезик бөлүк алтай улус жуу-жепселдү тартыжу өткүрер болды. Темдектезе, айландыра жерди жакшы билгенин тузалананып, Гулчугай жайзан 300 кижиден турган отрядыла маньчжур-кыдат олжочыларга согулталарды жаңыс катап эткен эмес. Же күчтери тен эмес болгон. Жаан удабай Гулчугай орустарга болуш сурап ла Россиянын жерине алзын деп баштанган. 1755 жылда туу байаттардын жайзаны Бату-Мөңкө орус жаңдарга андый ок суракту баштанган. Онын угусканыла болзо, «олорды, туу байат волостьтордын татарларын, жуучыл колло тын айдагылап, кыдат каанга багарына жайылып жадылар, олар десе жаңыс ла Российский империяда болорго, онын Императорский Величествозынын казназына калан төлөөргө күүнзегилеп жат».

1755 жылдын күзинде Колывано-Кузнецкий военный линиянын командирине полковник Ф. И. Дегарригага 15 алтай

жайзан баштанып, оlorды бастыра улустарыла жаба Россияга алгылазын деп сураган. Оlor керек дезе каланды үч жылга озолодо до береечи болгондор. Андый ок суралта ого жаан удабай Омбо жайзанга баштаткан 19 жайзаннан келген. 1756 жылдын февраль айында Дегаррига 13 жайзаннан письмо алган, ол жайзандар оlorды удатпай ла Россияга алгылазын деп жайнап сурагандар. Элчилер каланды база ла озолодо төлөөргө, керектү болгон учуралда 2000 кижиден турган болушту черү де ийерге сөзин бергилеген. 1756 жылда март айда Яш-Турадагы (Бийсктеги) шибееге 12 алтай жайзан (Омбо, Бурут, Буктуш ла оноң до өскөлөри) келип, оlorдын суралтазы аайынча жөп чыгарарын түргендетсиндер деп сураган.

Жербойындагы жандар оlorдын суралтазын жеткилдегедий каруу бергилебей турарда, жайзандар суралтазын письмолор Сибирьдеги генерал-губернаторго В. Мятлевке ийгендер. «Эмди бис, он эки жайзан, бистин бастыра улустарысла жаба ак кааннын колында болорго күүнзейдис, ак кааннын күүни аайынча кандый калан тургузылар, шак андыйын бистин жандагы улустаң жууп, төлөп турарыс — деп, оlor бичиген. Орус государствонун улустарынын тоозына кожоры керегинде суракты Мятлев те аайлап болбос болгон. Онын учун жаан удабай жайзандар генерал-губернатор ажыра өскө ороондорло керектердин коллегиязына баштанган.

Айалганын курчыганын ла алтайлардын канча ла катап сурагылаганын шүүлтеге алып, кааннын башкарузы 1756 жылда 1 июньдагы указыла көчкүн алтайларды Орус государство аларына жөбин берген. Ол өйдөң бери Колывано-Кузнецкий военный линиянын шибеелеринде, форпостторында ла редуттарында алтайларды Орус государство алары эрчимдү көндүгө берген. 1756 жылдын ноябрь айында орус башкару Россияга бойынын күүниле көчкүн алтай албатынын төс калык-жоңы кожолды деп темдектеген.

Алтай албатынын историязындагы бу атту-чуулу керек анайып божогон, ол алтайлардын салымын улу орус албатыла, Россиянын өскө дө албатыларыла үргүлжиге бириктирип салган. Бу XVI чактын баштапкы жылдарында башталган керектин жолду учы-түби болды. Ол удаган өйдө алтайлардын салымы улу орус албатынын салымыла айрылбас болуп өрүлижип калган. Орус албатынын болужы оlorды монгол феодалдардын бой-бойлоры ортодо өткүрген жууларында кырыларынан, анчадала дезе XVIII чактын 50-чи жылдарында маньчжур-кыдат олжочыларга күүн-кайрал жок

өлтүртеринен аргадаган, соңында олардын хозяйственно-экономический ле культурный өзүмине жөмөлтөзін жетирген.

Россияга бойынын күүниле кожулган алтайлардын историзы кыдат гегемонисттердин меке-төгүнин анчадала чокум-јарт көргүзип туру. 1755—1758 жылдарда кыдаттар Джунгарияны јуулап баштаарына јетире алтай уктарда Кизтайга кандый да кереги јок болгон. Олор кыдат богдыхандардын калан төлөөчилери де болбогон. Кыдаттар джунгарларла јуулашкан жылдарда алтайлар кыдат каанга баксын дегенин турумкай јараткылабаган. Россияга кожуларга дезе олор бойлоры тын күүнзеген. Эмдиги пекинский мекечи историктер Россияны 1755—1758 жылдарда Джунгарияга удурлаштыра калју-казыр агрессия баштаган деп бурулап, Джунгария ол тушта Кизтайдын айрылбас бөлүги болгон деп кейленип турулар. Ол өйдөги орус башкару ойраттардын бойбойлоры ортодогы јуу-талажына киришпес деген шүүлтезин кату бүдүрген. Је ол јуу-согушка Кизтай кирижерде, онын черүлери дезе каандыктын албатызын анзыраганду кырып тура бергилеерде, анаар ла өлтүртип турган калык-јонды килеп, орус јандар орус шибеелердин стенелери јанында јуулган качкындардын (ойраттардын да, алтайлардын да) јайнап сураганын бүдүрип, олорды Россиянын подданство-зына алгандар. Обь суунын үстүги бөлүгин јакалай јаткан јерлерди ле Туулу Алтайды кыдат јерлер деп кейленген пекинский экспансионисттердин некелтелеринде кандый бир кичинек те төзөлгөлөр јок. Ол јерлерди Кизтай качан да ээлебеген. Түндүк алтайлар удаан өйлөрдөн бери үстүги Том (орустап: Томь) сууны ла онын кожоолорын јакалай, анайда ок дезе Бий сууны јакалай, Түндүк-Күнчыгыш Алтайда јаткылаган. Түштүк алтайлар монголдордын XIII чактагы табаруларынан чик јок озо Туулу Алтайда јуртагандар. Јебрен өйлөрдөн бери алтай кай чөрчөктөрдө Туулу Алтай алтайлардын ада-өбөкөлөринин агару јери деп адалат.

Анайып, алтайлар XVIII чактын 50-чи жылдарында Орус государствого јуртаган јериле јаба кожулган. Алтай јайзандар 1756 жылда полковник Дегарригага «бистин ороондо јараган ла јерде город тудар» деп айдып турарда, олор Туулу Алтайдын јерлери блааш јогынан олордын јерлери болгонын сүрекей јакшы ондогон. Мыны цинский јандар база билген ошкош: Россия кыдаттардын токтоптожынан качып аргаданган ойраттарды ла алтайларды бойынын корузына алганын олор јарт билгилеп алган.

Н. МОДОРОВ

ЭН АРТЫКТАРДЫН ЧЕНЕМЕЛИН — ОНЧОЛОРЫНА

Калганчы өйдө көп угаачылар, политинформаторлор, пропагандисттер опорный школдор канайда иштеп турганын билерге јилбиркеп, онызы керегинде куучындап берзин деп сурап турулар.

Опорный школдор, өскөртө айтса, озочыл пропагандисттердин ченемелинин школдоры, Москванын партийный организацияларында КПСС-тин XXV съездинин кийинде јаан удабай элбек таркаган. XXV съезд дезе партийный үредүнийн теоретический кемин бийиктетсин деп некеген. Съездтин ол некелтезин чокумдап, КПСС-тин Төс Комитеди «КПСС-тин XXV съездинин јөптөриле колбой партийный үредүнийн задачалары керегинде» јөбинде тын өзүмдү социализмнин айалгаларында партийный пропаганданын керектери чик јок колболу боло берген деп айткан. Марксистско-ленинский үредүнийн төзөмөлдү кереги шак мынан башталып јат. Ол керектин учуры кандый дезе, улусты бириктирери, чук эдери, олордын ийде-күчин чокум социально-экономический ле политический задачаларды бүдүрерине ууландыраы. Мыныла колбой үредүлердин башкарачыларына, пропагандисттерге, олордын теоретический ле методический белетенижине некелтелер јаанаган. Пропагандисттер угаачылардын текши үредү јанынан белетенижин, јүрүмдеги ченемелин, ижинин анылузын ла оон до өскөзин шүүлтеге алып, угаачыларла өткүретен иштин јүзүн-јүүр методический эп-аргаларын биллип алар учурлу.

Опорный школдордын ла семинарлардын амадузы теорияны КПСС-тин политиказыла, коммунистический строителствонун практиказыла сыраңай јуук колбулу эдип үренеринин анчадала өдүрим методический эп-аргаларын јартайтаны ла тузаланатаны болуп јат.

Бу өйдө опорный школдор бистин городто ло аймактарда база төзөлгөн. Олор политический үредүнийн кабинеттеринин башкартузыла, методический советтерле јуук колбуда иштеп јат. Опорный школдордын тематический ууламјызы торт јүзүн-базын: ол политический литературанын первоисточниктерин үренетен эп-сүме, марксистско-ленинский теорияны үре-

нерине јилбүни төзөйтөн лө өскүретен эп-аргалар, пропаган-
даны жүрүмле колбойтон эп-сүмелер, политический үредү
өдөр тушта угаачылардын ајарузын тыгыдатан, экранный
ла звуковой информацияны канча ла кире јакшы тузаланан-
тан эп-сүмелер ле практический јакылтаалардын эп-сүмеле-
рин јарандыраы.

Андый школдордын ижи канайып төзөлип турганын чо-
кум темдектерден көрөликтер. Көксуу-Оозы аймактын төс
больницазында пропагандист, школдын башкараачызы
А. И. Эдоков угаачылар политический литератураны үренетен
эн өдүрим эп-сүмени јакшы билип алзын деп кичеенет. Онызы
опорный школдын ижинин төс ууламјызы болуп јат. Озо
баштап нөк. Эдоков угаачыларга газеттеги эмезе журналда-
гы статьяны кычырзын ла конспектировать эдип алзын, кы-
чырганынын планын тургуссын ла выпискалар этсин деп ја-
кылта берет. Онын кийинде угаачылар азийгызынан уур
јакылтаалар бүдүргилеп јат. «Политический литературала иш-
тееринин ленинский эп-сүмези» деп тема аайынча угаачы-
ларла куучын-беседа өткүрилген. Ол куучын-беседа өдөр
тушта школдын башкараачызы кезик угаачылар первоис-
точниктерле канайда иштеп турганын шиндеген, кажы бир
материалда төс шүүлтени табарына ајару салган. Үредүлер-
ден башка, пропагандист первоисточниктерди алдынан бойы
канайда үренери јанынан угаачыларла консультациялар өт-
күрип турат.

Кан-Оозы аймактын эн артык пропагандисттеринин би-
рүзи нөк. В. П. Байжигитов марксизм-ленинизмнин классик-
теринин произведениелерин үренер тушта логический јакыл-
таалардын эп-сүмезин тузаланарга кичеенип јат. Бу эп-сүме-
нин учуры мындый: пропагандист кажы бир первоисточник
аайынча сурактарды озолодо белетейле, угаачыларга берип
јат. Пропагандисттин шүүлтези ле болзо, јакылтаалар озоло-
до берилетени, ээчий үредү дезе ол јакылтааларды шүүшке-
нинен башталатаны бойын чындыктап јат. Темдектезе, «Јурт
хозяйствоны көдүрери — бастыра албатынын кереги, текши
кичеемел» деп теманы үренер тушта нөк. Байжигитов угаа-
чыларга В. И. Лениннин «Кооперация керегинде» ижин кы-
чырыгар деп айдып береле, «Бу иш неден улам бичилген?»
«Исторический айалга кандый болгон?», «Лениннин коопе-
рация керегинде шүүлтелери гран ары јанындагы миллион-
дор тоолу крестьян калык-јондорды ненин учун бүгүн де өк-
пөөртип јат?» деп сурактарды шүүп көрөөр деген. Андый эп-
сүмени тузаланганы үредүни терен учурлу ла өдүрим эткен.

Угаачылар статьянын учурын жакшы билгилеп алган, ол бистинг де ойдө учурын жылытпаганын ондогондор.

Практический жакылтаалардын эп-сүмезин тузаланары школдын ижинде сырагай элбек таркаган ууламжы боло берди. Ченемелден көрүнүп турганыла болзо, бу эп-сүмени тузаланганы угаачыларга теоретический материалды анчадала тереңжиде үренип аларга болужып жат. Андый тематика аайынча көп тоолу школдор иштейт.

Темдек эдип Майма аймакта райбыткомбинаттын опорный школынын ижин көрөликтер. Мында практический жакылтаалар талдашту берилет, өдүп жаткан бешжылдыкта коллективтин бүдүрип турган чокум задачалары шүүлтеге алынып турат. Ол кандый жакылтаалар? Темдектеп айтса, предприятиянин экономический ижи керегинде, коллектив онынчы бешжылдыктын жакылтааларын канайда бүдүрип турганы керегинде жетирулерди жуутаны ла бириктиретени, таблица-лар, схемалар, диаграммалар белетейтени, социалистический мөрөйдин өдүп турган аайы керегинде обзор эдетени ле онон до өскөзи. Үренген темага келиштире онон до чокум жакылтаалар болордон маат жок. Темдектезе, «Иштин арбынын өзүми» деп тема аайынча пропагандист нөк. Горбачева угаачыларга олардын иштеген жеринде иштин арбынын көдүрерине болужып эмезе буудак эдип турган керектерди жартап алзын деп айдып берген.

Опорный школдордын көп тоолу башкараачыларынын айтканыла болзо, практический жакылтаалар үредүлерди жылбүлү эдерге, угаачылардын эрчимин көдүрерге, билгирлер аларына бойлорын кичеендирерге арга берет. Же үредүлерди ончо ло пропагандисттер анайып жакшы төзөп турулар деп айдарга болбос. Көп сабазында үредүде жангыс ла пропагандист иштеп жат, же билгирлер алатан улус кичеенбезе, онын ижинен туза болбос. Онын учун опорный школдордо угаачылардын үредүдеги эрчимин көдүргедий анчадала жакшы кеберлерди ле эп-сүмелерди тузаланып турар керек. Мынызы опорный школдордын ижининг жүк ле бир кезек ууламжылары болуп жат.

Жангы үредүлү жылда опорный школдор экинчи жыл иштеер, кезиктери дезе жүк ле иштеп баштаар, онын учун бастыра кеберлү үредүлердин чындыйын жарандыргадый эп-аргаларды бедреери онон ары улалар. Бу ойдө школдын ижин эмдиги некелтелерге келиштире өткүрери пландалат.

В. ЛИПЮКUROBA

ВАШИНГТОН ЛО ПЕКИН ІЕТКЕРЛҮ ІУУКТАЖЫП ТУРГАНДАРЫ

(Лекторго ло политинформаторго болушту)

Түштүк-Күнчыгыш Азиядан чочыдулу јетирүлер келери көптөй берди. Китайдын Вьетнамла границазында кыдат черүлер каршулу кылыктар эдип, границаны бузуп турганы керегинде, Пекиннинг гегемонисттери Таиландтын јерин тузаланып, Пол Поттын мылтык-јепселдү бандаларынын арткан-калгандарын камааны јок Кампучия јаар ийерге ченешкени керегинде јетирүлер күнүн ле келип туру.

Лаостын Китайла границазынын көп јерлеринде айалга катуланды.

Вашингтон ло Пекин социалистический Вьетнамды ла демократический Кампучияны јабарлаарын тындып ийди, США Таиландка мылтык-јепселдер аткарарын көптөтти деп јетирүлер келет.

Бастыра бу керектер — США-нын империалисттери ле Пекиннинг гегемонисттери Түштүк-Күнчыгыш Азияда кызаланду керектер эдерине, айалганы катуландырарына ууланган олјочыл амадуларын јажыды јогынан јөптөжип, бүдүрип тургандарын база катап јарт керелегени.

Пекин эмди бүгүнгү күндеги революционный тартыжуга удурлашкан телекейлик реакциянын мергендү ийдези болуп алала, политический айалганы јарандырарына буудак эдерге сүреен тын албаданат. США-нын ла НАТО-нын империалистический башкараачылары эмди телекейде айалганы катуландырар јолго туруп алгылаарда, Китайдын башкараачылары коомойтый берген телекейлик айалгадан бойлорына канча ла кире көп политический астам аларга кичеенип, блааш-тартыштарды көпчидер иш өткүргилейт, айалганы јымжадып јарандырары јанынан СССР-дин ле социалистический најылыктын өскө дө ороондорынын ончо шүүлтелерин озор угар күүндери јок, телекейде эки общественный системаны — социализмди ле капитализмди јуулаштырарга ченешкилейт.

Китай телекейлик империализмнинг јаны јаар јайыла бергени Пекин амыр-энчүге ле социализмге өштү төзөлгө ажыра империалистический ороондорло, элден озо США-ла, Японияла военно-политический биригү эдерге албаданып тур-

ганынан билдирет. Андый биригүни тззйлз тыгыдар амадула Китайдын башкараачылары гран ары јаар јоруктагылайт. Андый јорукташ калганчы јылдарда кзп болды. Темдектезе, 1979 јылда КНР-дин Госсовединин премьеринин заместители Дэн Сяопин Вашингтондо болды, 1980 јылда май — июнь айларда КНР-дин Госсовединин премьери Хуа Гофэн Японияга, онын заместители Гэн Бяо США-га барып келдилер. Бу јуукта Хуа Гофэн Токиодо США-нын президентиле Дж. Картерле туштажып куучындашкан. Бастыра бу јоруктар Пекин тургускан план аайынча здзп јат.

Бу јорукташтын тзс учуры неде, Вашингтон — Пекин — Токио ортодо биригз тззззргз турган кыдат архитекторлордын амадулары кандый?

«Китайско-американский јууктажу — ол элден озо Советский Союзка удурлажа эткен каршулуиш» — деп, «Ньюсуик» журнал (США) бичиген. «Пекин США-ла, Японияла, Австралияла, Таиландла кожо Советский Союзка ла Вьетнамга удурлашкан официальный эмес биригз тззззргз сананып алды» деп, Лондондо «Таймс» газет бичиди.

Эмдиги зйдз, качан Пекин империализм јаар тын јайыла берерде, Китайдын тышјанындагы политиказында јангы ууламјы башталганы там ла јарт билдире берди: кече ле «эн јаан эки ороонго удурлаштыра тартыжу» јарлаган Пекин бзгзүн США-ны ла Кзнбадыштагы зскз дз империалистический госудастволорды СССР-ге удурлашкан кандый да «элбек фронт» тззззрине кычырып туру. «Советский јеткер» керегинде кзнбадышта бодоп тапкан кей шзззлтеден сап тудунала, НАТО-нын агрессивный биригззин тыгыдар керек деп кыйгырганыла коштой, социализмге, национальный камааны јок болорына, демократияга ла бастыратекши амырэнчзге удурлаштыра империализмнин агрессивный пландарын јзрзмде бзздзреринде КНР-дин башкараачылары эрчимдз туружып јадылар.

1979 јылда февраль айда Пекиннин гегемонисттери американский империалисттердин олјочыл кылыктарын оон ары кзндзктирерге амадап, социалистический Вьетнамды јуулап баштаганын американский газеттер «США јендирткени учун зч алганы» деп адагандар.

Пекин оны ээчиде Демократический Афганистанга удурлаштыра империализм ле реакция јарлабай баштаган јууга эрчимдз кириже берди. Афганистаннын јерине улус злтзрерге келип турган бандиттердин ле террористтердин мылтык-јепселдеринде «США-да эдилген», «Китайда эдилген» деген

танма туруп јат. Китайдын, анайда ок Пакистаннын јеринде аңылу лагерьлерде Китайдын «инструкторлары» кыдат ачкала бандиттердин черүлерин үредип белетеп јадылар. Ол черүлердин задачазы — Афганистаннын јерине туйказынан өдүп, бу ороондо революционный једимдерди јоголтор амадула амыр-энчү јуртап јаткан улусты өлтүрери, школдорды ла больницаларды өртөөри, күрлерди јемирери, јолдорды үреери.

Пекиннин башкараачылары империализмле биригер ууламјы алып алала, орооннын экономиказын јуулажар задалаларга келиштире өскүретен төзөлгөлү «төрт јангыртунын» программазын түрген бүдүрерге болуп, күнбадыштагы военный арсеналдарга элбеде киргедий аргалар аларына иженип турулар.

КНР төзөлгөн кийнинде баштапкы онјылдыкта јангы жүрүмди төзөөргө керектү амыр-энчү айалгалар јеткилдеерине ууланган коруланар стратегияла көп нургуны башкарынган болзо, беженинчи јылдардын учынан ала Китай табарулу агрессивный стратегияга көчти. Ол өйдөң ала КНР жүзүн-јүкпүр военный шакпырттар баштап, көп государстволорго удурлаштыра көнү јуулажып та турды.

Экинчи телекейлик јуунын кийнинде Азияда болгон одус блааш-тартыштын он тогузы КНР-дин бурузыла башталган. Ого үзеери калганчы јирме јылда Азиянын ла Африканын бир канча государстволорында национально-јайымданар движеннелерге ле закон аайынча турган башкаруларга удурлаштыра Пекиннин колтукчылары болгон ло күнбадыштагы империализмнин агенттери көдүрген реакционный түймеендерге Китай кирижип болушпаган учурал болбоды.

Пекиннин бастыра бу каршулу кылыктарын ээчиде Китайла границалу ончо государстволордон јер блаашкан некелтелер болуп турды.

Китайдын башкараачылары «культурный революция» болуп турган өйлөрдө төзөлгөн военно-бюрократический јанды тындып, орооннын военный ийдезин тындыдарына, ракетно-ядерный јуу-јепселин көптөдөрине јаан ајару эттилер. КНР бойынын черүзинин тоозыла јангыс ла Азияда эмес, бастыра телекейде баштапкы јерде туруп јат.

Өскө ороондордын газеттеринде айдылганыла болзо, Китайдын јангыс ла јерле жүрер черүлеринде 3,2 миллион кижн. КНР-дин черүзинде 121 пехотный, 12 танковый, 3 воздушно-десантный, 20 артиллерийский дивизия, јербойындагы черүнн 70 дивизия ла 130-тан ажыра аңылу полк бар. ВВС-те

ле ПВО-до 400 мунга шыдар кижі, 5200-тен ажыра јуучыл самолет бар. Талайла јүрүп јуулажар флотто 300 мунга шыдар кижі бар, 1500-ке шыдар јуучыл ла болушту керептер, 700 самолет бар.

Гран ары јанындагы газеттердин корреспонденттери јетиріп тургандарыла болзо, КНР-дин черүзинде орто учушту (1200—3800 км) 100-тен ажыра ракета, ол тоодо ядерный снарядтарлу ракеталар бар. 1964 јылдан ала Китайда 24 ядерный јуу-јепсел ченеген, 150 катап ракеталарды ченеп божоткон. Быјыл Китайда 12 мун километрге јетире континенттер ортодо учар баллистический ракетаны ченеген.

Албатынын ополчениезинде ороондо ишке чыдаар бастыра улуска шыдары туружып јат. Мында 200 миллионго шыдар кижі турушканынан Япониянын военный специалисттери чотодылар. Бу тоолор улай ла көптөп туру. Јаңыс ла 1977—1978 јылдарда КНР-дин черүзи бир миллион кижиге көптөгөн деп чотоп турулар.

Ол ок өйдө Китайдын көнү военный чыгымдары калганчы үч јылда 21 миллиардтан 36 миллиард долларга јетире көптөгөн. Бу акчанын 30 проценти ракетно-ядерный программага чыгымдалып туру.

Албатынын чыгартулу улузынын Бастыракитайский јуунынын 3-чи сессиязында КНР-дин акча-јөөжөзинин министри айткан куучынында орооннын военный чыгымдары келер јуук өйдө 20 проценттен ас эмес көптөөр деп угускан.

Ого үзеери Китайдын башкараачылары черүлердин чын-дыйын јарандыраына, тын өзүмдү капиталистический ороондордын военно-технический једимдерин тuzаланарына јаан ајару эдип турулар. Пекиннин гегемонисттеринин андый милитаристский амадуларын күнбадыштагы империалисттер јараткылап јат.

США-нын конгресси Китайга јаңы мылтык-јепсел сатпас деп јөптөгөн дө болзо, США Пекинге «эки амадула тuzалангадый» јазалдарды, ол тоодо авиационный јазалдарды, электронный техниканы, радиолокационный аппаратураны, артиллерийский приборлорды, өскө дө андый ок «продукцияны» элбеде садып туру.

Пекинле өмөлөжөргө бүгүңги күнде Япониянын, Англиянын, Күнбадыш Германиянын монополиялары күүнзеп турулар. Империалистический государстволордын болужы одус миллиард долларга јетти.

Пекин империализмле биригип турарда кандый амадуларла башкарынганы јарт. Је анайда биригерге турарда

США кандый шүүлтеле башкарынып туру? «Кыдат көзөрлө» ойноп турган Вашингтон Пекинди империализмнин кичү болушчызы эдип тискинде тудат, акту бойынын империалистический јилбүүлери башкарынып, Пекиннин гегемонисттерин «Јаан шыйдамнын империалистический политиказын орныктырарына, телекейде военно-стратегический ийде-күчтер тендеже бергенин бузарына ууланган стратегический пландарын бүдүрерине тартып аларга кичеенип јадылар. Вашингтоннын администрациязы СССР-ле, Китайла «колбуларды бир кеминде өткүрер» политиказынан мойноды деп, көп шинжүүчйлер айдып турулар.

Је Пекин империалистический ороондорло биригип турганы јенил өтпөй јат. Олордо јарашпай тургандары база көп. Олор «коштой јолло барып јадыс» деп айдыжып та тургулаза, олордын кажызы ла акту бойында великодержавный (өскө ороондорды ла албатыларды бийлеп базынар) амадуларлу. Американын Бириктирген Штаттарынын башкараачылары Китайды «социализмди былча базарга» тузаланар амадулу болордо, Пекин дезе, США-ны СССР-ге удурлаштыра јуу баштаарына ийде салала, бойы тууразында артар күүндү.

Бу јуукта Вашингтондо болордо КНР США-нын јуук најызы болгонын чилекейи чачылганча айдып турган ол ок Гэн Бяо 1976 јылда мынайда айткан: «Эмди тургуза Американын Бириктирген Штаттары бисти советский ревизионизмнин камаанынан корулагай... Качан ой јеткен деп шүүзебис, бис Сэм өрөкөнди «мынан ары тайыл» деп айдарыс».

Пекин империализмле биригип турганы аңылу «пропагандистский амадулу», ол амаду (Китайдын пропагандазын алгажын) өскө ороондорды ла албатыларды бийлейтен Пекиннин политиказы аайынча «Јуу кыйалта јоктон болоры керегинде маоистский шүүлтени бастыра аргаларла таркадатаны.

Пекиннин бүгүнгү күнде өскө госуларстволордон некеп блаажып турган јерлери КНР-дин бойынын јеринен элбек. Күнбадыштын, элден озо США-нын, башкараачылары Советский Союзты јабарлаганына чек ле сокороло, эмди өйдөги Пекиндеги богдыхандарла јүзүн-башка агрессивный биригүлерге эдер политиканын тын јеткерлүзин көрбөөчи болуп турганы кайкамчылу.

Д. А. СОРТЫЯКОВ,
КПСС-тин обкомынын лекторы

МАДРИДТЕГИ ТУШТАЖУНЫН АЛДЫНДА

Европада јеткер јок болорынын ла өмөлөжөринин сурактары аайынча јууннын Заключительный актта темдектелгени аайынча текшиевропейский јуунда турушкан 35 государствонын чыгартулу улузынын очередной туштажузы 1980 јылда 11 ноябрьда Мадридте ачылар.

Бу туштажу Заключительный актка кол салган государстволорынын ортодо колбулар јаранарына, Европада јеткер јок болорын ла өмөлөжөрин тыңыдарына, айалга текши јымжаарына јөмөлтө эдер учурлу.

Советский Союз бойынын союзниктериле кожо Мадридтеги туштажу Хельсинкиде 1975 јылда кол салган документте бичилгени аайынча өдөри учун туружып јат. «Мадридте төс ајару Хельсинкиде јөптөгөн Заключительный акттын бастыра бөлүктеринде айдылганын јүрүмдө бүдүрери јанынан өткүретен чокум иштерди јөптөжөрине ууланар учурлу» деп, быјыл июль — август айларда нөкөр Л. И. Брежнев Крымда карындаштык партиялардын, государстволордын башкараачыларыла тушташканынын итогторы керегинде КПСС-тин Төс Комитединин јөбинде айдылган.

Бу күндерде текшиевропейский јуунда турушкан государстволордын делегаттары Испаниянын төс городында јуула-ла, 11 ноябрьда ачылатан төс туштажуны өткүретен организационно-процедурный бастыра сурактарды шүүжип, јөмөжип турулар. Советский делегация тегин јерге блаажып тартыжып өөркөшпөй, төс учурлу керек эдерге турган ороондордын делегацияларыла кожо Мадридтеги туштажу јаан једимдерлү өдөрин јеткилдегедий организационно-процедурный сурактарды табып, белетеерге кичеенип турулар.

Хельсинкидеги текшиевропейский јуунда турушкандар Мадридтеги туштажуга кандый керектерлү келдилер ле туштажу канайда өдөри билдирет?

Империалистический государстволордын, элден озо США-нын агрессивный кылыктарынан улам Мадридтеги туштажунын алдында телекейде боло берген айалга амырзынып отурар арга бербей туру. Айалга Белградта өткөн туштажунын алдындагызынан чик јок коомойтыды. Онын учун Мадрид-

теги туштажуда турушкан улустын алдына бастыра телекейде амыр-энчүнинг кереги учун, албатыларла јеткер јок болоры там тыгыды.

Эмди госуларстволор Мадридтеги туштажуга кандый политикалу, кандый шүүлтелерлү барып јатканын айдар арга бар.

Советский Союз, бойынын тышјанындагы политиказынын ленинский ээжилеринен кыйа баспай, беш јыл мынан озо Хельсинкиде кол салган Заключительный актта айдылганын јүрүмде бүдүрип, Францияла, ФРГ-ле, Күнбадыш Европадагы өскө дө госуларстволорло бой-бойларына тен тузалу, амыр-энчү колбуларды тыгыдарына анчадала јаан ајару эдип туру.

Бистинг ороон јуу-јепселдерди көптөдөрин токтодоры учун турумкай тартыжып јат. Бу сурак аайынча быжу аргалар Советский Союз эткен јаңы шүүлтелерде айдылган. Ол шүүлтелердин ортодо анчадала јаан учурлузы Европада орто учушту ракетно-ядерный јуу-јепселдер аайынча ла США-нын озолодо тургузылган ядерный јуу-јепселдери керегинде сурактарды јаба шүүжери јанынан болуп јат.

Јаңы советский баштанкайды НАТО-нын ороондоры ла США јарадып јөпсингени Төс Европада черүлерди ле јуу-јепселдерди астадары јанынан Венада ичкери көндүкпей јети јыл өдүп турган эрмек-куучындарга јөмөлтө эдер эди. Је НАТО до, США да Советский Союз эткен баштанкайга эмдиге јетире каруу бербеди.

Мадридте јаан тузалу иштеерге текшиевропейский јуунда турушкан нейтральный ла военно-политический союзтарга кожулбаган госуларстволор белетенип турулар. Олор Европада айалганы јымжадары учун, телекейде јеткер јок болоры учун тартыжарга тургандарын јажыргылабайт. Ол госуларстволор военный айалганы јымжадары ла јуу-јепселдерди астадып јоголторы јанынан текшиевропейский конференция өткүрери керегинде Варшавский Договордо турушкан ороондордын шүүлтелерин јарадып, андый конференцияны јууп өткүрери керегинде Мадридтеги туштажуда јөп јарадарына јөпсинер күүндүлер.

НАТО-до турушкан госуларстволордын кылыктары сан башка. Олор Мадридте өштөжип јамандашпай, Заключительный актты бүдүрери јанынан чокум иш бүдүрер керек деп айдыжат. Је бойлары дезе, Мадридтеги туштажуга бир де камааны јок сурактар тургузала, тын пропагандистский тартыжу өткүрерге белетенет. Бу керектерди США баштап јат.

США-да Мадридтеги туштажу јанынан кандый бир чокум программа јок. Је кезедүлү угузулар көп. США-нын башкарачылары Мадридте Советский Союзка Афганистандагы керектерле колбулу кату некелтелер эдерине кычыргылайт, социалистический госуларстволордо кижинин праволоры бузулып турганы керегинде суракты көдүрүп, Мадридтеги туштажуда бу керекти көдүрер керек дежет. Кезикте Мадрид јаар чек барбас, барза да, анда колбуларды чек јоголторго барар керек дешкени угулат.

Советский Союз, карындаштык социалистический госуларстволор оны јакшы билип, бойынын политиказын јүрүмде бүдүрерине белетенип турулар.

СССР ле өскө дө социалистический ороондор Мадридтеги туштажуны Европада айалганы јымжадарын ичкери көндүктирерин, Заключительный актта айдылганын бастыразын јүрүмде бүдүрерин јеткилдеер амадула өткүрер шүүлте эттилер.

Белградтагы туштажуда сүреен көп шүүлтелер болордо, куучындажып јөптөжөргө күч болгонын ајаруга алып, социализмнин карындаштык ороондоры туштажуны белетеп турган өйдө Заключительный акттын төс учурлу кажы ла бөлүги аайынча Европада јеткер јок болорын ла өмөлөжөрин, чындап та, јеткилдегедий 2—3 сурак тургузарын јөптөжип алар деп шүүлте эттилер. Ол сурактар туштажуда турушкан ончо ороондордын некелтелерине јараар учурлузы јарт.

Је ол сурактардын ортодо јүрүм баштапкы јерге тургузып турган сурактар база бар. Олордын ортодо эн ле учурлузы — јуу-јепселдерди көптөдөрин токтодоры. Бу амадуга једип алатан баштапкы алтам — Европада военный айалганы јымжадары ла астадып јоголторы јанынан конференция өткүргени болор эди деп, социалистический ороондор шүүп турулар. Бу шүүлтени јараткан ороондордын тоозы там ла көптөп туру.

Конференцияны эмеш јенгил сурактарды шүүжип јөптөжөлө, онон күч сурактарды шүүжип, бөлүктеп өткүрер деп, социалистический госуларстволор айдып турулар. Ого көп тоолу капиталистический госуларстволор јөпсингилейт. Баштапкы бөлүкте конференция бүдүмјини тыгыдарын шүүжип јөптөжөр, онон ары јуу-јепселдерди астадып јоголторын шүүжип баштаар.

Суракты анайда тургусканы ол јанынан бар ченемелге јөмөнип јат. Текшиевропейский јуунда турушкан госуларств-

волор Заключениеый актта айдылганын жүрүмде бүдүрүп, военный үредү өткүрери жанынан бой-бойлорына жетирү эдип, ол военный үредүни көрөтөн улусты алыжып жадылар.

Варшавский Договордо турушкан госуларстволор бу ишти там элбедер деп шүүлте эткендер. Оныла колбой бүдүмјини тыныдарын жеткилдеер үзеери иштер өткүрер керек деп айттылар. Ол тоодо — Заключениеый актта айдылганы аайынча 25 мунг кижиден көп черү турушкан жаан военный үредүлер керегинде жетирү эдер эмес, 20 муннан көп кижилү военный үредү өткүретени керегинде жетирү эдип турары; үредү башталардан үч недеде озо эмес, бир ай озо жетирү эдери, ол ок райондо јирме муннан көп кижилү јерле жүрер черүлер ары-бери жүрүжери керегинде жетирү эдери; текшиевропейский јуунда турушкан өскө госуларстволордын сууларынын јуук жанында талайда өткүретен военный үредү керегинде жетирү эдери; 40—50 муннан көп улус турушкан военный үредү өткүрбези.

Социалистический госуларстволор бүдүмјини жеткилдеер иштерди элбедери жанынан жагы шүүлтелер эдерде, олар Заключениеый актта айдылганын буспай, оларды чокумдап ла байгызып жадылар.

Варшавский Договордо турушкан госуларстволор военный айалганы јымжадарына јөмөлтө эдерге амадап, текшиевропейский јуунда турушкан бастыра госуларстволор бой-бойлорына удурлажа ядерный, анайда ок тегин јуу-јепселле элден озо табару этпейтени керегинде договор эдер, ядерный јуу-јепселдер јок госуларстволордын јеткер јок болорын жеткилдеери жанынан ағылу иштер өткүрер, НАТО-до ло Варшавский Договордо турушкандардын тоозын элбетпес, Европада бир бөлүк госуларстволор эмезе кажы бир госуларство темдектелген өйдөң ала Заключениеый актта айдылган јерде бойынын черүлерин көптөтпөс.

Социалистический госуларстволор бу сурактарды кайда, кандый јуунда, канайда шүүжип јөптөжөтөнин ажындыра айтпай жадылар. Олар бу сурактар аайынча өскө госуларстволордын шүүлтелерин ајаруга аларга белен. Бу сурак аайынча тузалу болгодый ончо шүүлтелерди ајаруга алып, шүүшкени јуу-јепселдерди астадып јоголтор јолды баштаар арга берер.

Амыр-энчү ле ичкери өзүм учун турушкан ороондор, элден озо СССР ле социалистический госуларстволор Заключениеый акттын бастыра төс бөлүктери аайынча ичкери көндүгип барарын Мадридте јөптөжип алары учун туружып

јадылар. Советский Союз јангыс ла военный айалганы јымжадарыла колбулу сурактар аайынча јөптөжөргө туру деп бистинг өштүлерис айдып турганы јастыра. Керектер андый эмес.

Бистинг ороон Заключительный акттын экинчи де, үчинчи де бөлүктери аайынча куучындажып јөптөжөргө, өмөлөжөр чокум аргалар табарга белен.

Кыскарта айтса, Мадридтеги туштажуда ачык-јарык куучындажып, јөптөшкөдий керектер көп. Ол керектер канайда бүдерин келер ой көргүзер. Јеткер јок болорын јеткилдеер, өмөлөжөрин тыгыдар аргалар јакшы тузаланылар ба, айса, Белградтагы туштажуда чылап, США-нын ла онын кезик союзниктеринин күн-тескеери кылыктары база ла буудак эдер бе? Оны келер јуук ой көргүзер.

Бистинг келер јуук ойдөги задачабыс — «Мадридтеги туштажуны бийик кеминде өткүрип, јакшы једимдерлү божодоры..., Европада военный айалганы јымжадары ла јуу-јепселдерди астадып јоголторы јанынан конференцияны јууп өткүрерин јеткилдеери. Советский Союз бу эки јууннын ижине јозокту јөмөлтө эдерге белен» деп, КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы, СССР-дин Верховный Совединин Президумынын Председатели нөкөр Л. И. Брежнев текшиевропейский јууннын бежинчи јылдыгыла колбой «Правда» газеттинг редакциязынын сурактарына каруу берип айткан.

5 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК • 1980